

הסגור שטה ומעבר לה

(מחקר ביולוגי-פילוסופי)

מ א ת

יעקב קלצקין

מאמר רביעי :

גלגולים מוטעים (Pseudomorphose), טפילי ידע; אינסטינקטים;
אינטואיציה.

א.

על הסוג המצוי ביותר — והנורמלי ביותר — של לא-מודע נמנים כל אותם המהוים הרופפים שאינם מגיעים בידע לידי קליטה יפה ואינם נתפסים בו די תפיסה; גרויים שאין עמהם מחישה או שמחישותיהם נעכבות מתחת לסף, רשמים קלילים ופוחזים שהם כאלו מרפרפים על פני שטחו של הידע, נוגעים ואינם נוגעים בו. בקצור, מהוים לא-מודעים עד שבאו לכלל מודע, לא-מודעים מוקדמים, או מהוים בני מדרגה נמוכה מאד בסולם הידעות. בהקבלה למדרגתם הנמוכה, והואיל והם לא ירדו ממדרגה עליונה אלא לא זכו לה כל עקר, מועטת בהם מדת הדחק ומדת התביעה להנדעות ולהבעה (מאמר שלישי, סעיף ה', הוראה ד').

סמוך לסוג זה בנדון השכיחות הוא הסוג של דחויי ידע מחמת שכחה שבזמן. אחריהם יש למנות את שמחמת צמצום ואת שמחמת נגוד בין תכנים או מחמת השאיפה החיונית להנאה, שהיא מעכבת להודעותם של תכני צער והם מתחבטים בין שני כוונים נגדיים (עין במאמר השלישי, סעיף א' וה'). דחויי ידע אלה עלולים להיות גם חולניים, ביחוד עלולים לכך הנדחים ונפטרים מעולמם לפני זמנם בדרך ההתנגדות של מעשי כפיה ואונס (שם, סעיף ה') או בדרך העקבה הטבעית מצד עקרון-ההנאה אם תוכן-הצער הנעכב, הנשכח והנדחה, מתגבר לאחר זמן — ע"י איזה צרופים ושתופים — בכח סרבנותו ודחקו הסתום, ובכלל אם תש כחה של השאיפה האורגנית להנאה, או במקרים אחרים.

כשתכני ידע נעכבים ונדחים עד כדי מודע רופף, יש והם נתלים רעבי-בטוי בתכנים אחרים תקיפי ידע, ממינם ושלא ממינם, נטפלים בחינת גרר ולני

לאיזה דמוי או רגש או רעיון ומתגלגלים עם אלו שלא מדעתם, מתכנסים ונאחזים בכלי-בטויים זרים וחיים בתוכם מעין חיי טפילים ; פעמים והם מסתכסכים ונתלים בעקבם של צורריהם עצמם, מדיחיהם, ואין הללו חשים בהם. אבל יש והם שרויים מחוסרי בטוי אף במשהו. בדלים ומפורשים, ופעולתם הסמויה היא פעולה של לחץ. באופן הראשון מצאו להם מוצא כל-שהוא להפקעת הדחק, פותח כל שהוא לנטית ההבעה דרך בטוי שאינו מכוון להם, והוקל קצת כבדם ; ויותר שהיו מועטי ידע לשעבר, יותר הם נוחים להתפיס ומסתפקים בהצלה פורתא. באופן השני הם כאלו קופאים ומשתקעים בתחתית הידע ללא פליטה אל בטוי ונוחים להגיע גם לידי לקויים חולניים, שתקנתם היא בהחזרת הנדחים אל המודע ואל הבטוי ; בנדון זה משמשת הפסיכואנליזה המעשית מעין מילדת להודעות ולהבעה. אפילו הנדחים דחיות מודרגות ע"י הדרכה וחנוך, חוקים ונמוסים, שלטון תורות של אמונה ומוסר וכיוצא, עלולים להגיע גם לידי עכבות חולניות – עכבות של תאוות, רגשות, רצונות, רעיונות – בין בחיי היחיד בין בחיי הצבור.

ב.

עכשו נעמוד על טיבה של אותה תשוקה להבעה, על מכשוליה וסכסוכיה, נפתוליה והטיותיה, נטפל בחזיון של הערמות והסגת גבולים שבועולם הבטוי. בחזיון של בטויים לא-מכוונים, ונבחין במלאכתם החשאית של תשושי ידע נדחים וגולים. ועלי לחזור כאן בקצרה על כמה דברים שנאמרו כבר, בסמיכות אחרת, במאמרי צמצום הנשמה ו-עקיפות ולהקדים להם הערה קטנה: כדי להכיר באפיה של התשוקה להבעה ובנהלכיהם של בטויים שאינם מכוונים עלינו לתן את דעתנו בעקר על תכנים רופפים מתחלתם בבחינת הידעות, המרחפים ומרתתים על פני שטחו של הידע, וגם על תכנים מלאי ידעות לפנים שנדחקו ונרתעו מסני תקיפים מהם בשעתם או שנפנו לצדדים מאיוז סבה שהיא והם מתקימים קיום עלוב של יורדים, נגרפים עם זרם הידע טרופים ומרוסקים או מסתחפים ונגררים בו כנמושות ונחשלים ; ואלו תכנים תלושים, שנצטמקו ונפלו אל בית-הגניזה של תחתית-הידע, נתקשו וקרמו קרום של לא-מודע, אין הם כאן מעניינינו.

גדולה התשוקה אל הבעה עד שאינה חוששת לסבב את דרכה, לעקוף עקיפות מרובות. וגם לבקש לה ספוק שלא כדרכה. כחות הנפש כשאין בהם כדי לתקן לעצמם כלי בטוי מכוון להם, יש והם משתלשלים לתוך כלי זר שבמחיצתם משום שהלה מוכשר לקליטתם במדה מסוימה, אע"פ ואינו עשוי לצרכם במלואם או ברובם. פעמים הם שוהים בו שהיה ממושכה, וכשאתה רואה אותם בשעת קלקלתם זו ומשער את קומת חייהם לפי שעורו של כלי הבטוי אי אתה יודע שאין בית-הקבול מכוון לכחות המפכים בו והם מתאכסנים בו רק מאונס ועתידיים להתפרץ מתוכו או לכבוש אותו במשך הזמן, לעבר צורתו ולהקבילו את איכותם

המייוחדת. פצמים ולהפך הם מנמיכים את קומתם, מתענוים ומצמצמים עצמם עד שהם מסתגלים אל כלי הבטוי הזר שנודמן להם בשעת דחקם. ועוד נתן להאמר, שפעמים מתקמים כלי בטוי בזכותם של אותם התכנים הזרים שנתגלגלו לתוכם בהסח הדעת וקנו שביתה בהם. מבקשות נשמות דחיות כל אחת את גופה היא וכשאינה מוצאת אותו בסמוך לה היא מתדבקת בגוף אחר ובלבד שלא תהא ערטילאית, ואנו רואים את הלבושים ואין אנו יודעים שהם מתקמים בזכות שמושם לבצלים זרים, שנזקקו להם בזמן מן הזמנים. הרבה ספוקים שאינם מכוונים. לרבות ספוקים שלא כדרכם, הם גלגולים מבחינה זו. צרכים שאינם מוצאים את ספוקם המכוון. יש שהם מערימים על עצמם ועוקפים לתביעתם, מפיסים ומשתקים אותה בספוק דומה במקצתו למכוון. דומה ודומה לדומה, ורוח לה. כך זוג-טעות מתקים בכחו של הזווג הראוי קיום של ממלא-מקום ואינו חש. עתים חש מעין געגועים לראוי ואינו יודע על שום-מה; שלא מדעת יונק זוג-מקרה משרשי ההכרח הטבעי ושבושי ספוקים וסרוסיהם גזונים מכחה של התביעה המכוונת. העומדת ומתמדת גם בחלופי צנורותיה ומשחילה נימי חיותה עד להטעותיה והטיותיה, לזיופיה ולקוייה. אין שרשים לכל אותם התעותעים של ספוקים ואין הללו אלא כרכורים של שורש אחד המתפתל ובוקע לו דרך ומסתבך, אין בהם כח ראשון אלא כח שני של מקור, הגנן בזכותו על סרוסי דמויותיו, יוצאי-דופן ופטולי-משפחה. בקצור, ספוקים שאינם מכוונים ושלא כדרכם מתיחסים על המכוון ומציאותם תלויה בו. מכאן שכמה קלקלות בעולם אינן עומדות בפני עצמן אלא הן טשטושים ופגימות של הרצוי והראוי, לקויים וזיופים של הטוב והנאה. השכינה דרה ומתדפקת בין קליפות, והיא הנותנת קיום להן ולעלבונה.

אף זו. כחות נפש כשהם מוצאים להם בבטוי אחיזה כל-שהיא, יש שהם גוררים לתוכם אגב מקצתם גם את רובם, אגב טפל את העקר, והצורך מטה את כווננו לפי תכונת הספוק שזכה לו בטעות. הרי צרכים ממין אחד או מסוג אחד. פעמים ספוקיהם מתחלפים להם זה בזה והחיים מרמים אותנו לטעום בדיעבד טעם ספוק במה שמצאנו ולא בקשנו. זאת אומרת, כשהספוק מקביל לצורך רק במינו או בסוגו, יש ואנו נתעים למצוא ספוק גם לאיכותו המיוחדת. יחודו לא נפגע אלא נתחלף באחר וחי בחלופו ואינו דק. הואיל והוא משותף עמו שתוף במין או בסוג; הצורך מערה ומעתיק את כח תביעתו והנאתו אל הבטוי הנוח לו מחמת איזה צד-קרבה שביניהם. ואינו חש בקפוח יעודו וזמונו המיוחד לו. בנוסח אחר: מאחרי שמצאה לה התביעה פותח כל שהוא לבטוי, יש שהיא מטה אגב נקודת-מגע בשטחה גם את כח

מרכזה וזוקקת את נשמתו של האדם לרשות-יחוד זרה, הינו, היא מוצאת בטוי רק להקפה ולא לכוון יחודה. לפיכך יפה כחם של כלי-בטויים מרווחים, המכללים ולא מיחדים, הסותמים את תכניהם ומאפילים עליהם. סגולה זו היא העומדת לכלי בטוייה של דת להתקיים הרבה דורות גם לאחר שפרחה נשמתה. אין בהם מצמצומו של ברור וסמון ועשויים הם לשמש בית-קבול מרווח לכמה וכמה תביעות כמוסות, אעפ"י שאינם מכוונים אליהן ואינם משותפים עמהן אלא בהקף ולא ביחודן, ועד שתכנים ישנים גובלים ומתכמשים תכנים חדשים נוצצים ועולים; אפילו חורבותיהם עדין יש בהם משום מקום-מקלט ואכסניה לגלגולי נשמות וזממות והולכות ערטילאות. מה שאין כן בבטויים מסוימים די-סיום ומיוחדים די-יחוד, כגון בטויים מבחינת ההגיון; הלו נפרכים וכלים מאליהם משתשכה מרכז, הואיל והם מחוסרי הקף גדול. נכנס אדם לבית-הפלה וכמה רגשות שנתחללו וכסופים שנחנקו ושאלות למה ולכן שנשתתקו בשאונם של חיי-חולין מתעוררים ומגמגמים את שיחם בתפלה המוכנה לא להם ובפולחן הקבוע לא לצרכם, והוא מתחטא ומתרצה ולבו מלא חרטה ובקשה ואינו יודע על שום מה ובשלמה, ורוח לו: אפשר, רחשי אהבה עלובה פורצים ומפרכסים בארשת שפתיו ואינו חש. אבל כן שמצא התוכן בבטויים מן המוכן נקודת-מגע להקפו, ולו לצורך תפלה בכלל, נסמך להם ונסתייע בהם, נאחז בשולים הרחבים והסורחים של אלו ושוב אינו מבחין שאין הם מתאימים לנקודת-מרכז, לצורך תפלה מיוחדת לו. פחד ותקוה, חרדה והפלאה, רזי-טבע וחידות-עולם, שאלות-בראשית ושאלות-אחרית, — מן דמויים כאלה ומרגשותיהם האפלוליים נבנית הדת רוב בנינה. סתמיות זו של חמרית ואפלוליותם מכשרת בה בטויים מכלילים, בעלי הקף גדול, ועמם קרקע לגדולם של תכנים זרים, לגדול טפילים, פרכסיים, ובכך זכותה ההסטורית ושבהה. גם כלי הבטויים של אמנות, ביחוד של המוסיקה, מרובה בהם הסתמיות ובית קבולם מרווח וע"כ הם משמשים מקלט לדמויים ורגשות שאינם מכוונים להם, אפילו לנגודי תכנים וחלופיהם.

דרך כלל יש לאמר: בטויים מן המוכן, אף כשאינם מסוגלים סגולות מיוחדות של קליטה. מרובה כחם ושלטונם בחיים רק באשר הם מן המוכן, הינו להיותם עומדים מתוקנים ומזומנים לשרת שרות של הכנסת תכנים דחויים בשעת צרתם.

כשהגשמה טרודה רשמים ורגשות, רגשות והרהורים, הדוחקים זה את זה ואינם נתפסים בה כהלכה וכדרך קליטתם כך פליטתם, והם כאלו פרחו מתוכה עד שהגיעו לפרקם, — ולאחר זמן היא חשה בתוכה משא של חומר צבור דרך-אגב ובהסתה-הדעת, של רפרופים ומגעים קלים התובעים גם הם בטוי כל-שהוא; או

כשהיא להוטה אחרי איזו מטרה וכאלו ננעלו כל שעריה, אינה פנויה לרשמים
 המתחדשים עליה ואינה נזקקת להם אלא זקה חטופה והרי הם נגרפים עם המונה
 ושאונה, מהם רק טרופי-קולות נשמעים לה ומהם אין קולם נשמע לה כל-עקר, —
 וכשהיא שוקטת הם חוזרים ונעזרים בה ואין היא מכירה מהיכן באו הללו פתאום
 אלא חשה מעין קובלנה חרישית של חיים קלושים, בנות-קולות וגנובי-קולות
 התובעים את עלבונם; או כשתוכן הקיף משתלט עליה כולה ומבריה מתוכם
 תכנים אחרים, שאינם בטלים לגמרי עם דחיים אלא מסתלקים לצדדים ומשתתפים
 בחיי האדם שלא מדעתו או שהם כאלו ממתנינים על מפתן הידע ושוהים שהיה
 ארוכה או קצרה עד שעת-כוישר לחזרתם בהמעט-דמות ובתערובת הרכבות, —
 במה תקנתם? נשכח המת מן הלב ולא נשכח, הפיג הזמן את הצער או נתפס זה
 לעקרונ-ההנאה החיוני ועכ"פ לא יצא לבטלה אלא נתמסס ונבלע בתוך תכנים
 אחרים ויש בו בנותן טעם, הוא מפעפע חרש בין השטין ובין הקמטים, טפל לאיזה
 רגש וסרק לאיזה הרעור, וגדול כח הדחק של זעזועים חשאים ומה תקנתם? הכיר
 אדם את המות וחלשה דעתו, לקו המאורות ונתערטלו החיים מקסמיהם, ולאחרי
 שעה קלה הוא שב אל המית השוק ומקשקש כבתחלה, טורח ומרבה נכסים וחס על
 פכים קטנים; או הסתכל אדם בנצח ונתגנה עליו עולמו הקטן, נפקעו צמצומי
 חמדה ונפסלו ערכיה עד כדי שתוקה, ולאחרי שעה קלה הוא שב ומהבל כבתחלה,
 פוחז ורוגז ובהול על עסקיו, — יכול פרחה לה אותה הכרה ואותה הסתכלות
 ואינה? היא רוחשת ומצדדת בצדי החיים הסואנים ואורבת להם, עתים והיא
 קופצת עליהם ומעמידה אותם בשטפם והם נבוכים רגע ותמהים על עצמם ושוב
 משתמטים ממנה, עתים והיא מנסכת בהם את תוגתה דרך צנורות כמוסים
 ומחלחלת אותם במשך הימים, ונשמט הקרקע מתחתם והאדם תוהה ואינו יודע
 בשלמה, נימים צנועים רועדים בתוך פטפוטי קולות ואי-אתה חש, צללי דיוקנים
 מלויים אותנו תמיד ומשמשים בנשמתנו עם אורותיה בערבוביה, לוקים כמה מהם
 וסופגים כמה מהם, — וגדולה השפעתו הסמויה של צל, ובמה תקנתו? כל אותם
 הרשמים החטופים, הרעורים קלים וכסופים דלים, מגעים ורפרופים הסובבים ומנדיים
 על פני שטחה של נשמה סביב למרכוזה ואינם נאחזים בה: כל אותם התכנים
 הקלושים, קטועים ומרוסקים, דחויי-ידע גולים שנתערבו באחרים וחזרו ונערו
 מקצתם, חללי-שכחה המתאבקים בתוך רהט החיים וטורדים אותם שלא מדעתם,
 צלילים דקים הרוחתים ומזומזמים בין גסי קולות ונשמעים לנו כעין אושת
 מרחקים, — כל אלה אין בהם כדי לתקן להם בטויים מיוחדים לעצמם והם
 מבקשים כנוס-גלוי בבטויים זרים שבשכונתם, ומצא להם, בעלי מומים הם שבידע
 ומסתפקים במועט, מוצאים להם תקון בצורות שאינן מכוונות להם כלל ובלבד
 שהן זוכות מן המוכן.

אבל עם כשהטפילים הללו נטפלים לבטוי מן המוכן הם הולכים ומוסיפים בו תוספת משלהם ומצניעים בו איזה רטט ואיזה פרכוס משל חייהם, ויש שמוקפים ונפכים כאלה מצטברים מעט מעט ומצטרפים ביחד עד שהם משנים את התוכן העקרי וקונים את בטויו בשנוי; אעפ"כ צורתו הקדומה בעינה עומדת. תכנים חזקים שנתלו בבטויים שאינם מכוונים, עשויים פעמים לכבוש את הצורה ולהקבילה למדתם הם. כאמור למעלה; כנגדם תכנים רופפים עשויים פעמים להניח תוכן חדש שלא לעקור או לשנות את הצורה הזרה. חזיון זה של חלוף תכנים והתמדת צורה מצוי ביותר אצל כלי-בטויים בעלי תפיסה מרווחת. בעלי הקף גדול, כגון כלי הדת והלשון. הדת, המפרנסת בבטוייה המוכנים כמה תביעות חיים שאינן מכוונות לה בעקרון אלא נסמכות לה מחמת סמיכות כל-שהיא, קולטת לתוכה חמרים חמרים של מסמכים וצורפים זרים, והם הנטפלים לה מטפחים בה בצנעה אופי חדש ומפקיעים אותה לבסוף מרשותה הראשונה; הספוגים בה סופגים וגם מספיקים לה לחות. היונקים מניקים ועד שהטפילים נבנים ממנה הם הולכים ובונים אותה. זו התפתחות דרך הסברה פנימית או אינטרפרטציה הסטורית: החיים הולכים ומסבירים את הבטוי המוכן, מכניסים בו פרושים ומספחים לו כונות חדשות עד שהם מוציאים אותו מהוראתו הראשונה עם כשהם חסים על הצורה הקדומה. כך מתקיימים כלים לאחרי שפסל תכנם משום שנתמלאו עד שנתרוקנו והחדש גדל בתוכם בצדו של הישן בעלום-שם ובהסתר-פנים, מתקיימים בזכות הכנסת תוכן אחר בשעת דחקו. כמו כן מרובים גלגולי תכנים בכלי הלשון, המגדלת ספיח חיים חדשים ומשמרת זמן רב את צורתה העתיקות; כבר נתנו לה משמעות ונטיות אחרות ועדין כלי-בטוייה הישנים אינם זויים ממקומם. שנים ודורות מתדפקים ומנסרים בתוכם תכנים חדשים וממתינים עד ביאת היוצר, הגואל אותם משעבודם ומתקין להם צורות מכוונות להם וליחודיהם.

מכאן הרבה הטיות בחיים וכאן בנין-אב להרבה דעות משובשות. הרי המהוים הרופפים והתכנים הקטופים, רשמים פזיזים ודמויים סתומים, דלדולי כסופים ושבירי הרהורים, תכני הסט ועכבה, עלובי ידע ובעלי מומים שבו, הם ממלאים חללו של עולמנו ורוקמים בו את רקמתם בסתר ואין אנו חשים בפעולותיהם האטיות, בסכסוכיהם וכרכוריהם, אלא רואים את גמר מלאכתם וזוקפים אותה על חשבוננו של איזה כח מובהק המזנק ועולה באותה שעה. — והיא סכום של פעוטי כחות, של זעזועים ונדנודים שלא נתנו לתפסם. יש שאיפות ותביעות חסומות טבעות בשלשלת ארוכה של גורמי-חיים דקים מן הדקים והאדם מבקש טעם להן ואין דעתו מתקררת עד שהוא ממליך עליהם טעם שבהגיון, ברור ומסוים, — והן

כרוכות ותלויות בקבוצי נמוקים שלא מדעת, קבוצים של גולים דחופים, תסביכי גררים ולניים; טעמי הגיון מעין אלו הם בחינת דעות מאוחרות, ואותן השאיפות והתביעות הן מעין דעות קדומות. אלמלי נתן לנו להסתכל לפני ולפנים מן החיים ולתהות על הערמותיהם ועקיפותיהם, כיצד תכנים תלושים ושמוטי ידע תועים ומתגלגלים לתוך תכנים זרים וכיצד הם מנצלים לבסוף את בעלי האכסניה שלהם, כיצד המטולטלים מטלטלים אחרים והדחופים דחופים וכיצד דירת ארעי נעשית קבע; אלמלי נתן לנו להסתכל במעשה קליטה ופליטה ובערוי תכנים מכלי אל כלי ואלמלי אנו רואים היאך ניצוצות חיים הולכים ונגנוזים באוצר הנשמה, מוקצים בקרן-זווית ופועלים בהעלם, והאיך צרופים של זוטי דברים ומשהויים מוליכים את האדם לידי מעשים גדולים. — לא היינו מזלזלים במניעים קלים שבהתפתחות ולא היינו נכשלים בכמה השקפות משובשות. אבל אנו רגילים לדון את החזיונות לפי בליטותיהם המעטות ולא לפי משקעיהם המרובים. לפי קטע הדרך שבמחיצת המודע התקיף או הידע של מעלה קטע דרך קצרה וישרה ולא לפי הדרך הארוכה והעקמומית של רופפי ידע, דרך סבוכה של טפילים רומשים וזוחלים בצנורות זרים, של גלגולים מוטעים וכיוצא בהם*.

עכ"פ אנו נמצאים למדים: ראשית, גדול כחם ושלטונם של מהוים ותכנים בני מדרגה נמוכה בהנדעות מתחלת בריתם, — וק"ו לשל שאיפות מרובות ידע לשעבר שנדחו ונעכבו בתהליכן אפילו דחיות מדודות ומתונות, כגון ע"י תכסיסי חנוך ומוסר בולמים וזוממים את החמדה; שנית, הן בחיי היחיד הן בחיי הצבור מרובים המעשים האנונימיים, בעלום-שם ובהסתר-פנים, אפילו כשאנו נותנים בהם סמנים מובהקים ותולים אותם בגורמים מסוימים ומעלים עליהם שם של ה"כר; שלישית, מועטים הם החזיונות הזוכים לבטויים מכוונים להם ורובי הבטויים הם בטויי-סרך או בטויי-הקף, מכללים ולא מיחדים, מרחיבים ולא מצמצמים, או בטויים מוטעים, שאולים ותפוסים ע"י בעלים זרים. וזה אחד מתפקידיו של האמן גם בעולם העשייה, שהוא יורד לבית שקועם של הכחות וגואלם משעבודם וקפוחם בגלגולי כלים, ומעמיד להם צורות מכוונות לעצמם.

* על החזיון של גלגולים מוטעים (Pseudomorphosen) המצויים בכל מחוות הנפש — יסודו של אותו מושג הוא בתורת-הגבישים — עמדת ביתר הרחבה במאמרי שנתפרסם בשם "הטיות" בקובץ "העוגן" משנת תרע"ו. לאחר שנים יצא שפנגלר להסביר ע"י מושג זה גם כמה עובדות בהסטוריה האנושית, וכדאי חזון הגלגולים לטל בו ביחוד בפסיכולוגיה האישית והחברתית וכמ"כ בסתולוגיה, שכן הוא בנין-אב להופעות מרובות.

כמרומו למעלה. אין הדברים האלה אמורים אלא במודע רופף מתחלתו או מחמת דחיה ולא בלא-מודע קפוא שנתקשה ונתעצם בתחתית הידע כאלו נתק ופרש כולו מן הזרם, כגון לא-מודע בדמות של אינסטינקטים ודוגמתם. הללו, שבעי בסוי — בסוי שבמעשה, — שהגיעו לידי מדרגה גבהה של הסתגלות והתאמה בין קבלת-פעולה והחזרת-פעולה, בין אמצעי ומטרה, בין צורך וספוק, בין שאלה ותשובה, ואין תפקידם זקוק שוב לפעילות של ידעות. הרי פסקה נסיתם להודעות (מאמר שלישי, סעיף ה') ועמה בטלה השפעתם בחיים, לאמר אותה השפעה של הטיות ועקיפות, של גלגולים וספילים. הם מעין שכבה של כחות נחים בתוך תנועת הגלים של הידע.

אמרנו (מאמר ראשון, סעיף א'): אפשר לשער שחזיון הידע נתהווה לאחר נפתולי קרב ללא-מספר של שאיפיות מאורגנת, לאחר התנגשות ממושכת בנגוד מיוחד המעכב את ספוקה של הנטיה המכוונת — כגון נטיה הֶליוֹטְרוֹפִית — וכאלו מחזיר אותה אחורנית, הינו פנימה, לפני ולפנים של אבריותה, לתוך תוכו של הסגר שסתה; עם השנות הפעולה של התנגדות, נתיקת הנטיה אל הפנים וכבישתה, מתרכז הלחץ ומתעמק, הולכת ומתְפַּנֶּמֶת הנטיה הדחוייה עד כדי התהוות הרחש הראשון של תודעה כלפי עכבת השאיפה, ומכאן שהצער, צער עכבה, הוא הפותח לשטת החמדה והידע. בהקבלה להשקפתנו על דרך התהוותו של ידע ראוי להטעים ולסביר, שתצורת אינסטינקטים מתהווה בדרך הפוכה מזו: בדרך השנות מעשה של ידע ביחס אל התנגדות ועכבה, השנות לאיך מספר של מודע רופף עד כדי התעצמותו בכח נח של זכרון ("Mneme"), החוזר ונעזר בגרוי וזעזוע של קשורי-שהוף מאורגנים יפה, של תרכיבי אסוציאציה בחינת מנגנות מסוימות, ואינו צריך כל פעם למעשה של הודעות, כאמור; מגע קל בכח נח זה דיו לעורר לפעולה את כל השלשלת של חוליות נעוצות אחת בחברתה. לא נבראו אינסטינקטים מששת ימי בראשית ואין הם סגולות טבועות בחיה מתחלת בריתה אלא תולדה מאוחרת בהתפתחותה ודעת מלומדת-נסיון כבושה בתוכם, בכשרון ההתאמה המכוונת; דעת במוֹכְנָה המתוקנת שלהם, הממלאה את תפקידה בשלמות שאין כמותה. אין הם קודמים לכל מודע אלא מדרגה קדומה של מודע רופף שעמד ונתגבש בזכרון לא-מודע: כאלו דעת מסולטלת נתישבה שְׁבֵעַת עמל ובטלה ממלאכתה, מצאה את תקונה בשרותה לחיים ונשתתק יצרה ורעבוננו, נחה בתחנה אחרונה של תשובה קבועה ומתמדת ופרשה לה לעצמה ונתאבנה, — והרי היא דעת בחינת דומם וגולם ושוב אין בה מן התייתיה ושאלותיה, הסוסייה ופקפוקיה של דעת שואפת, לאמר אין בה מכלי-היצירה של זו, ואינה עולה שוב בסולם הידע הסותר ובונה.

אנב אנו נמצאים למדים על אפים התכליתי של אינסטינקטים. שכך דרך לדתם בלבד מעידה עליהם הם גולדים מתוך השנות של מעשה המשמש לאיזו תכלית קבועה ולא ארעית, תכלית חיונית. שאם לא-כן מהיכן המניע לאותה השנות לאיך- מספר ? אמנם יש שהגוף החי נכשל באינסטינקטיו והם מסלפים את כוונת התכליתי ופעמים אף מחריבים את הגוף כולו ; אבל עובדות כאלו אינן מתרחשות אלא אי-כ נשתנו שנוי עקרי תנאי-החיים שהולידו את האינסטינקטים הללו ואין הן אלא הוכחה יתרה על כח הקבע וההתמדה של התעצמות אבטומטית.

*

ה ע ר ה. איקסקיל מבקש להסביר את חזיון האינסטינקטים כחזיון של זוג קבוע בין החשה או תפיסה ובין שורה שלמה של פעולות מסודרות וחסומות זו בזו. אם זוג חיצוני ואם זוג פנימי: החיה דומה בכך למוסיקאי המנגן עפ"י ספר-נגינות המונח לפניו והוא מעין בו (זוג חיצוני) או המסודר בקרבו והוא יודע אותו בעל-פה (זוג פנימי). הדבורה והתפוח שהיא מחזרת אחריו מתוך זמזום ; הכלב והארנבת הנמלטת ממנו עם כשהיא מזדקפת פתאום ומזנקת הצדה ; העכביש הפורש רשת והזבוב הנלכד בה, מפרפר ומתיגע להנתק מבין קוריה ; הטוס המתהדר בנוצותיו כדי להתחבב על בת-זוגו ; הצרעה התוקפת את גלמה של חפושית-זהב, הופכת והופכת בה עד שהיא מכונת יפה להטיל בה את עוקצה וארסה דרך העור עד מה הבטן. — לפנינו כאן זוג קולות של נעימה אחת, שירת שנים (Duett) עפ"י מערכת-נגינות (Partitur) מוכנה ועומדת. קבועה מבראשית לכל הלכותיה, והיא החוקקת את חוקי הלחן לשני הקולות וכופפת אותם לסדרי תנועותיה. למקצביה וחרוזיה.*

הסבר זה כשהוא לעצמו אינו מניח את הדעת ויש בו משום פרוש על המערכה (petitio principii), עכ"פ הוראתנו על התהוות אינסטינקטים אינה מתנגדת לו וסובלת אותו. ואלו ערעוריו של איקסקיל כנגד האופי התכליתי של אינסטינקטים קלושים הם ביותר והדוגמות שהוא מביאן ראייה להשגותיו — למשל, גלמה של חפושית-אפונה (Bruchus pisi) מנקר לפני ולפנים של אפונה עדין רכה והולך ונוקב בה גקפה מפולשת לחוץ כדי להתקין לעצמו מעכשו דרך יציאה אל אויר העולם לעתיד לבוא. לכשיתפתח הוא בינתים ויעמוד על צורתו ולכשתהא זו האפונה בשלה וקשה — אין בהן אלא להוכיח עד כמה גדול כחו של הכוון התכליתי בתוך שטת החיים שסגולת התורשה מסיעת לו. ולטעמו, מהיכן אותו זוג ושותף בשירת שנים או במלחמת שנים ? מהיכן אותה הקבלה והתאמה שבין המוסיקאי והפרטיטורה, כיצד נתהוותה וכיצד נעשתה קבע ? בעל כרחך אתה אומר :

(• בקובץ : Uexküll, Der Organismus und die Umwelt (Das Lebensproblem, 1931)

ע"י הכוון התכליתי, הגורם להשנות המעשה. להטבעתו של זה ולהקבעתו, ואותה האותות והסכמה לא נבראה מלכתחלה אלא היא תולדה מחויבת בהשתלשלות ארוכה של נגידים וסכסוכים, תולדה לחוקים ולא אָם להם, עשויה בצבת ההכרח וכפיה של יצרי חיים ותנאי חיים, והם בנסיונות לבטיהם ופגיעהם הם המזוגים זוגיים, ילדי עוני, — בין עכביש וזבוב, בין כלב וארנבת, בין צרעה וחשושית-זהב, וכיוצא בכך — וכותבים בדם את ספר-המנגינות העולמי.

* * *

מעין זכרון לא מודע, לא-מודע במדה מופלגה, אפשר להבחין גם בכמה מן המהוים הסטטיים, מן התפקידים התדיריים שבגוף, המתיחסים על לא-מודע שקול (מאמר שני, סעיף ג'), כגון עכול המזון ועבודו, מחזור הדם, פעולת סקיעים, וכדומה; גם הם מעידים על התפתחות ארוכה של שטת-הידע.

אולם אף הרגליים בחיי הצבור, לרבות הרגלים הבאים ע"י הדרכה וחנוך, שלטון חוקים ונמוסים, כפית דת ומוסר, עשויים להגיע במשך דורות, דרך השנות במעשים והשנות שבתורשה, לידי התעצמות אבטומטית בחינת טבע שני, לידי מדרגה גבהה — וכמובן שהיא נמוכה משל אינסטינקטים ולא כ"ש משל מהוים אורגניים-סטטיים — של הסתגלות והתאמה בין הרצוי והגשמתו, של מקשה וקפאון בזרם הידע והשתקעות בתחתית, הפרשת שכבה של כחות נחים, לדוגמה שכבה של מוסר נוקשה שנתממש בהרגלים וקרים קרום של לא-מודע. במדרגה זו גטל מהם כבר עוקצה של כפיה ונכבש הטבע הראשון שכנגדם עד שנתרכו ונפרכו התצורות של העכבות, — יצרים, תאוות, וכדומה — ונפקע הלחץ רובו או כולו, עמו נדלדלה או בטלה גם השפעתן הסמויה, האנונימית, של השאיפות הדחיות, הנעכבות ומעכבות כל-אימת שכחות ההרגל לא נתגשמו כהלכה ולא באו לכלל לא-מודע קרוש ועומד.

אלמלא הנטיה להודעות היו מעשי החיים מתארגנים יותר ויותר ארגון של תרגולים והרגלים, נקבעים קבע של שווי-משקל ומתעצמים התעצמות אבטומטית; זאת אומרת, כל שהחיים הולכים ובוגרים או מזקינים בזמן, מן הדין שיהיו הולכים ומצטמקים בזרם הידע עם כשהם מפרישים מתוכם יותר ויותר קנינים של מודע שנתנסה ונתגשם בעשיה ומשקיעים אותם שבעי-בטוי בבית-הגניזה של לא-מודע. אבל כאמור (מאמר שלישי, סעיף ה'), כחה של הנטיה-להודעות עדיף מכחה של הנטיה-להלכה והוא אינו נותן לחיים לקפא על שמריהם ולשבות ממלאכת היצירה, אינו מניח להם להרדם ולהתפרנס מנכסי ירושה, להקבע קבע ותדיר ולצבור רכוש גדול של לא-מודע הולך ומתרבה. הוא מבקיע את שכבת ההרגלים עד שנגלדה ומנול את העומד להקרש, מערער בכלי הדעת את המבנה הפנימי של כחות פועלים מאליהם, כחות הסתגלות והתאמה, ומבריה את אפוליתם שהיא

נשמתם. בנוסף אחי: הוא מבקש לשחרר את האדם משעבודם של אלו, מעלה אותם מתחתית הידע אל ידע של מעלה ומפרק מתוך כך את חוליותיהם הצנועות. עכ"פ משהו הוא את תהליכם והתפתחותם.

מסתבר, התצורות של אינסטינקטים אי אפשר להן להתהוות אלא בתקופה קדומה כשעדין רופס הכח המתנגד להן, כח הנטייה-להודעות או יצר הדעת, שחזקתו היא חזקה ביולוגית-הסטורית מותנה בזמן והולכת ומתגברת כל שהחיים הולכים ובוגרים או מזקינים בימים (מאמר שלישי, סעיף ג') — ואי אפשר להן להתרבות ולהרחיב את גבוליהן או להתפתח ולהשתלם עוד בתפקידן; במשמעות זו הן מושלמות ואינן משתלמות יותר, קדומות שאינן מתקדמות, מעין רודימנטים. יתר על כן, אעפ"י והתצורות הללו כשהן לעצמן אינן נוטות ואינן נוחות להודעות (מאמר שלישי, סעיף ה'), לאמר אין בהן משום זקת ידע וכאלו הן מתקימות שבועות-כטוי בצדו של זה ואינן נוקות ע"י התפתחותו, — מכל-מקום אף הן סוף-סוף נפגעות ע"י נצחונותיו וכבושיו של יצר הדעת, ע"י שאיפת-ההודעות הכללית, החיונית (שם, סעיף ג'). שהיא רווחת בכל שטת החיים וחותרת בהם ומבקשת להשחיל דעת שואפת לכל פנותיהם. היא נוקבת ויורדת גם עד מקשה של לא-מודע ומפחתת את קרן-החסכון שבמחוז זה (שם). ויש לה שליטה אפילו בתצורותיו הקדומות לרופף את צומת ארגון ההסטורי ולהתיש את כחן החושני מתוך שהיא מַיְדַעַת את הסתום בחיים דרך כלל: הינו, השכבות האטומות והבְּדִלוֹת נפגעות עם השטה כולה והן משותפות בגורלה אעפ"י וכשהן לעצמן אינן נוטות ואינן נוחות להודעות. שהרי עתיד יצר הדעת, כמבואר בפרק השני, לשמט את קרקע החושיות ולהפקיע את החיים מתוך הסגר שטתם, תריסיה ומגופותיה, אל מַעְבַר לה.

ד.

אין לך נגוד גדול כנגוד שבין כחו של אינסטינקט או הרגל ובין כחה של אִיְנְטוֹאִיצִיָה, אולם יש גם צד-שוה ביניהם. כל אינטואיציה היא במהותה הפוכה של השנות ושל הקבעות; דומה, אפיה ראשוניות וחד-פעמיות, הברקת אורות והתזת ניצוצות ללא שום הכנה וצפיה, ואנו תוהים נדהמים ותמהים מהיכן הישפע של מראותיה? והיכן המניעים הגורמים לה? מתנה שהאדם זוכה לה מן השמים ולא טרח בה כלל, אין היא נדבה אלא שכר-פְּעוּלָה מאוחר שקדמו לו יגיעות-רוח או טרדות-חיים מרובות ונתעלם היחס שבינן ובינו עד שנדמה לנו כאלו מצאנו בהסח-הדעת מטמון שלא בקשנו. דוגמת אינסטינקטים שאינם עומדים מבראשית אלא נשתלשלו מתוך עבודה ממושכה והגיעו לידי כח פועל-מאליו, והוא שכרו של עמל חיים, אף אותם הרעיונות והדמיונות הבאים בהפתעה, בוקעים

ופוחזים עלינו כאלו קפצה להם הדרך – או רוגזים ומתנפלים עלינו, כבטויו השנון של ניצ'ה – , אף הם אינם מתנת חנם אלא ברכת עבודה סמויה מן העין (השוה: זוטות, סמן ק"ל). ואם מותר להבחין את האינסטינקטים בחינת קרן-שמור של קניני דעת. דעת שנשתתקה ופרשה מן הזרם עד שנשתקעה ונגנזה, מעין פירות שבשלו יפה ונשרו לבית-גניזה (מאמר שני, סעיף ג'), מותר להבחין כנגדם את האינטואיציה בחינת התפרצות פתאומית של גנוי-חיים שתססו והמרו בחשאי, התעוררות מפתיעה של רכוש-רוח כבוש ומוצנע, התעלותו והתגלותו, מעין הוצאה של קרן-שמור – והיא התקפה כנגד כל קנינים קפואים של השנות והסתגלות, פעילות של יצירה כנגד הקבעות בהרגלים והתעצמות אבטומטית. כשם שבמחיצת האמנות אין שעתה של השראת הסתכלות באה אלא לאחרי התפתחות כמוסה של מאורעות וחיות שנצטברו במתן ראשון בלילי חמרים ונחו במשך הזמן מרהיטתם והמיתם, נצלו עד כדי צלילות של משנה-חיים וראית-מרחק שבמנממה (עין: שקיעת החיים, מאמר רביעי). כך במחיצת ההכרה אין ההבחנות שבאינטואיציה באות ומזנקות אלא לאחר שיגיעות-רוח נחו ונזדככו ונטל מהן כבדן עד כדי מעוף של דמיון; המעוף מקדים לעצמו את משקל הכובד והפנטסיה מושכת את חיותה מתוך חמרי עבודה של שעה ראשונה וארוכה שהכשירה את פרקו של גלוי שכונה. בהוראה זו יש לאמר עם גתה, שהגאוניות מוהנה בשקדנות.

משמע, אף האינטואיציה מתיחסת – בנגוד למשנתו של ברגסון – על חפקידיה של הדעת החיונית. המחקוממת לכל עמידה ושובע, לקפאון הזרם ולהפרשת קרנות-שמור, המעוררת ומפעלת ואינה מניחה לחיים להשתקע ולהרדם ולשבות ממלאכתם.

ועוד. אם נתן לאמר שהבחנות חושיות הן כחות הבחנה קודמות לדעת (ante rationem), אעפ"י ודעת דוממת כבושה בתוכן דמות לא-מודע, נתן להקביל כנגדן את ההבחנות העיוניות שבאינטואיציה תורת הבחנות מאוחרות לדעת (post rationem). אבל יש גם לדרוש סמוכים ביניהן: אף הבחנות הבאות דרך אינטואיציה יש בהן מאפיה של חושניות, של שכבת כחות רוויי-חיים וספוגי-עבודה, של דעת שעלתה לידי שכבה מיוחדת של חושיות, לידי איכות ומעלה של חושיות רוחנית, ומכאן אי-אמצעיותה וחריפותה החושנית של התפיסה הבאה דרך אינטואיציה עיונית.

(מאמר אחרון יבוא)